

ÁGOSTON ZOLTÁN – BALOGH ENDRE –
KARÁDI ÉVA – L. VARGA PÉTER –
ORCSIK ROLAND – SZIRÁK PÉTER

AZ AUTONÓMIA SZELLEMI KINCS

Mekis D. János beszélgetése

Mekis D. János: – 1997-ben rendeztük meg Pécsen az irodalmi folyóiratok találkozóját, ahol tudományos előadások hangzottak el a folyóirat-kultúráról, és valódi beszélgetések alakultak ki a résztvevők között. A kilencvenes években valami komoly és fontos dolog történt: az a hetvenes-nyolcvanas években indult folyamat, amely sokak számára az irodalom reménytelen megújulását jelentette, hirtelen rébe érni látszott. Ezt sejtették úgy a létező, mint az újonnan létrejövő folyóiratok. Talán megemlíthetem, hogy egykor én is egy ilyen újonnan létrejött lap, a Szépliteratúrai Ajándék című pécsi egyetemi folyóirat szerkesztője voltam. Ehhez az egyetemi laphoz hasonló volt az 1997-es alapítású Thélème, amelyet 1999-ben a Prae követett – ezeket Balogh Endre, illetve L. Varga Péter képviseli. A vibráló kilencvenes évek elején, 1991-ben jött létre a Magyar Lettre Internationale, amelynek Karádi Éva volt a főszerkesztője. Ez a folyóirat leginkább a maga világirodalmi létmódjával határozta meg a folyóiratszcénát, és körülöngte a rendszerváltozás szabad levegője (vagy legalábbis a szabad levegő illúziója). '89-ben, illetve a kilencvenes években jött létre a Holmi, a Nappali Ház, a 2000, a szegedi Pompeji, hogy csak néhány jelentős lapot említsek a sok közül. Ezek voltak tehát a mérleg egyik serpenyőjében, míg a régebbi, nagyobb hagyományú lapok a másikban.

Hosszan lehetne sorolni a kilencvenes években aktív folyóiratokat, amelyek közül számos kifejezetten fontos kezdeményezés volt. Hogy mennyire, azt azzal tudnám érzékeltetni, mint amikor egy új sorozat vagy egy új évad jön a Netflixen. Az emberek már nagyon várják, egy ideje hallják a hírt. Hasonló volt a folyóiratok új lapszámaira is várni. Ezek ráadásul szellemi kört is jelentettek, mindenki elhítte, hogy nagyon komoly ügyről van szó.

Hadd kérdezem a kilencvenes években létrejött lapok képviselőit, hogy milyen volt új szereplőként belépni a folyóiratszcénába. Milyen lehetőségek adódtak, milyen nehézségekkel járt ez együtt? Milyen volt az az új nemzetközi horizont, ami egyáltalán feltárult?

Karádi Éva: – Vibráló volt az egész légkör. Létre is hoztuk az úgynevezett Folyóiratok Ligáját. Pécsre nagyon szeretünk járni. Minden évben tartottunk lapbemutatót, közös eseményeket. A Lettre folyóiratban azt tekintettük feladatunknak, hogy az európai kultúrába, az európai diskurzusokba bekapcsoljuk a magyar irodalmat. Az esszé volt a vezető műfajunk. A lap afféle irodalmi impexként, adok-veszek alapon működött. Ezeknek a folyóiratoknak volt egy egész hálózata, az első Párizsban jött létre, hatvannyolcas cseh emigránsok, Antonín Liehm és Milan Kundera alapították 1984-ben. Ekkor zajlott a nagy Közép-Európa-vita, és meghívtak mások mellett olyan szerzőket, mint Esterházy Péter és Konrád György. Később létrejött a folyóirat német, olasz, cseh, spanyol, román és több más változata hosszabb-rövidebb időre – a német még mindig él és virul. A magyar változathoz 100 lapszámot tudtunk kiadni. Azért az is valami. Önként és dalolva hagytuk abba, azt gondoltuk, hogy jó is volt, és elég is volt. Egyébként a következő pályázaton már a többi lap se kapott pénzt, szóval így is, úgy is abba kellett volna hagyni. A lap szerkesztése mellett rendszeresen csináltunk élő eseményeket, felolvasásokat – ez az, amit ma is folytatni tudunk például az európai írótalálkozók keretében a könyvfesztiválon. A szer-

zőink írásait felajánlottuk a partnereknek és fordítva, tehát afféle szellemi közös piacként működtünk. Élvezetes volt csinálni, jó volt az együttműködés a partner lapokkal.

Balogh Endre: – Nagyon fiatalon hoztuk létre a folyóiratainkat, ahogy ti is. Ez azért volt izgalmas vállalkozás, mert olyasmit találtunk, amit senki más nem vett komolyan. Mindenképpen meg kell említenem H. Nagy Péter nevét, ő a populáris regiszterbe tartozó peremműfajokat, amelyek a sci-fi, a fantasy, a krimi satöbbi – tehát azokat a műfajokat, amelyeket ma már egyértelműen irodalomnak tartunk –, tudományos igénnyel kezdte vizsgálni. Ez aztán markáns arcélt kölcsönzött a *Prae*nek. Ezenfelül pedig természetesen mindig próbáltunk fiatal szerzőket közölni, ami a mai napig így van. Tehát ebben is megnyilvánul az új keresése, nem csak abban, hogy mindig igyekeztünk olyan egyedi tematikus fókusszal működni, amelyet másoknál nem láttunk. Voltam a József Attila Kör vezetője, van rálátásom arra, milyen egy nagy hagyománnyal rendelkező fontos dolgot továbbvinni. De nekem mindig izgalmasabb valami újat csinálni, és addig-addig szenvedni, míg meg nem valósul.

Minden egyes fillérért, minden egyes szerzőért, minden egyes barátságért meg kell küzdeni. Ez az, ami számomra a kilencvenes évek óta tartó folyamatot leginkább jellemzi. Kihalt egy csomó lap, a már említettek kivül például még a *Fosszília* és a *Déli Felhő*. A folyóiratoknak ebből a generációjából mára már csak a *Prae* van. Egyrészt L. Varga Péter fantasztikusan viszi tovább a főszerkesztői feladatokat. Másrészt azt látom, hogy az újat akaró vágy még mindig bennünk van.

Mekis D. János: – Péter, te viszont nem tartozol a nagy alapítók sorába, kérlek, meséld el, miként kerültél a Praehoz.

L. Varga Péter: – Pécsi egyetemista voltam, és többek között a már említett H. Nagy Péter volt az egyik tanárom. Péter segített tanulmányra kalapálni az egyik szemináriumi dolgozatomat, ebből lett aztán az első praes publikáció, amely egyébként is az egyik első közleményem volt. Péterrel valahogy annyira jól együtt tudtunk működni, hogy valamikor a kétezres évek közepén egyszer csak azt vettem észre, odakerültem a *Prae* szerkesztőségébe.

A kilencvenes évek pezsgéséről én csak történeteket hallottam, de a kétezres években is inspiráló irodalomelméleti-irodalomtudományos közeget tapasztalhattam meg. Így aztán a folyóiratban mi is ilyesmit igyekeztünk megteremteni a legfrissebb, nemzetközi tekintetben is aktuális irodalom- és kultúratudományos, olykor médiatudományos összeállításokkal. Ezek közül nem egy felsőoktatási segédanyaggá tudott válni.

Mekis D. János: – A Lettre és a Prae budapesti lapok. Kicsit félve dobom be a vidék fogalmát, mivel rákfenéje a magyar közgondolkodásnak.

Orcsik Roland: – Különösen, ha kedves hangsúllyal mondja az ember.

Karádi Éva: – Hadd szóljak rögtön közbe. Az ezredfordulón kétséges volt a *Lettre* fennmaradása, és a Francia Intézetben egy folyóiratokról szóló konferencia alkalmával valamelyik lap képviselője azt mondta, hogy ha egy könyvkiadó ad magára, akkor az természetesen folyóiratot is megjelentet. Ezután Csordás Gábor, az akkor még pécsi Jelenkor Kiadó vezetője tett arra ajánlatot, hogy a *Lettre* kiadója legyen. Annak, hogy a *Lettre* 2000-től 2016-ig fenn tudott maradni, Péccsett voltak a gyökerei – úgyhogy annyira mégsem vagyunk provinciális budapestiek.

Mekis D. János: – Ezt nagy örömmel hallom, és ezért is kezdtem el félve a dolgot, mert egyik jelenlévőt sem akartam se pro, se kontra helyzetbe hozni. Egyszerűen csak ezt a jelenséget óhajtottam óvatosan megemlíteni. Nyilvánvalóan másként is meg lehet ezt fogalmazni. Egészségesebb lehet például a kultúra többcentrumúságáról beszélni. A magyar kultúrtörténetben ennek vannak világos hagyományai, hiszen egy kolozsvári vagy egy nagyváradi lapra biztosan senki nem mondta és nem is mondaná senki, hogy vidéki.

Amikor a LITMAG-projekt nyitórendezvénye volt, akkor tudatosodott számomra, hogy a vidékiség gondolata a negyvenes évek végén és az ötvenes években kerül elő betegesen sokszor a folyóiratokról szóló írásokban. Ez valamilyen korjelenség, kortünet volt, korábban ilyen formában ez nem volt diszkurzív vagy szegmentáló tényező, ilyen kaliberrel nem tartozott bele az aszimmetrikus ellenfogalmak tárházába.

Maradjunk a többcentrumú kultúránál. Betűrendben mondom a lapokat: Alföld, Jelenkor, Tiszatáj. Ezek megyeszékhelyek lapjaiként jöttek létre. A Jelenkor neve időjelölő fogalom, viszont az elődlapját Dunántúlnak nevezték, ez az Alföldhöz és a Tiszatájhoz hasonlóan térjelölő fogalom. Ezek az elnevezések a regionalitás, a regionalitás mozaikossága és a teljes lefedettség képzetét hordozzák. Az, hogy a megyei tanácsoknak, tehát a megyeszékhelyeknek voltak a lapjai, egyfajta anyagi és szervezeti biztonságot jelentett: volt szerkesztőségi helyiség, volt valamekkora anyagi bázis. A Dunántúlnak és a Jelenkornak például a pécsi Széchenyi tér 17. szám alatt egy egykori bank impozáns tere állt rendelkezésre egészen az ezredfordulóig: hatalmas termek, bőrfotelok, a hátsó teremben még egy pingpongasztal is volt. Az Alföld szerkesztősége a debreceni Piac utcán, kiváló helyen volt. Csak azt akarom ezzel mondani, hogy ezek a folyóiratok jó körülmények között léteztek. Később ezek a lehetőségek aztán lassanként elolvadtak, felolvadtak, megszűntek. A jólét mellett volt ennek árnyoldala is: a szerkesztői gyomorgörcs a számonkérés, a represszió, a kompromisszumok állandó fenyegetése miatt. Néha persze lazult a gyeplő, több mindent meg lehetett engedni, ám lényegében az 1948-tól 1989-ig tartó időszakot változó mértékben, de jellemzik ezek az árnyak. Ennek az itt ülők természetesen nem voltak a részesei, viszont a folyóiratok hagyományában ez erősen jelen van. Arról se feledkezzünk meg, hogy ezek a nagy múltú lapok egyszersmind kanonizáló centrumok is. Tekintélyes lapok, amelyekben megjelenni szintén tekintélyt jelent. Miként viszonyul az Alföld, a Jelenkor, a Tiszatáj a maga esetlegesen ellentmondásos hagyományához?

Szirák Péter: – Az 1947-ben indított *Tiszatáj* és az 1950-ben eredetileg *Építünk* néven indított *Alföld* a legrégebbi, megszakítás nélkül működő folyóiratok közé tartozik. De visszautalnék arra, amit a regionalitásról mondtál, Ágoston Zoltánnal kicsit össze is néztünk. A folyóirat-kultúra a magyar kultúra fundamentumát képezi, hungarikumnak nevezhető. Erről viszont azt is el kell mondani, hogy valójában vidéken kezdődött a folyóirat-szerkesztés. A felvilágosodás, a nyelvújítás és a reformkor idején az első magyar folyóiratok nem Pest-Budán jelentek meg, hiszen Pest-Buda ekkoriban döntően német ajkú volt, hanem Kassán, Komáromban, Kolozsvárott láttak napvilágot. Pest-Buda csak a reformkorban lett a magyar irodalom központja, ahova – mint tudjuk – Berzsényinek el kellett zárándokolnia. Ez is egy magyar hagyomány, a vidékinek el kell zárándokolnia Budapestre.

Mindenesetre a regionalitás jelensége korábban létezett, mint hogy kialakult volna a manapság is jellemző kulturális vízfelület. Amit regionalitásként, illetve annak az újra-gondolásaként lehet értékelni, az már a két világháború között megvolt Pécsen és Debrecenben is.

A regionalitásról beszélhetünk sokat, komplikált dolog. Hadd mondjak néhány példát. Esterházy Péter először a párizsi *Magyar Műhely*ben jelent meg, de itthon elsőként az *Alföld* közölte 1974-ben a *Fancsikó és Pinta* részletét. Ez úgy zajlott, hogy Fülöp László tanár úr, a prózarovat vezetője felhívta a Debrecenből elszármazott, budapesti Bata Imrét, aki akkor az *Élet és Irodalom* főszerkesztője volt, és megkérdezte, hogy ez *realista* műve vagy sem. Ezt a jelenetet egyébként aztán Esterházy beleírta a *Termelési-regénybe*. Akkoriban a „realista” volt a varázsszó, az engedett szabad utat egyes publikációknak.

Egy újabb filológiai kutatás tárta fel, hogy rá egy évre a Hajdú-Bihar Megyei Tanács novellapályázatát hirdetett „felszabadulásunk” harmincadik évfordulója alkalmából, amelyre Esterházy, azon felbuzdulva, hogy előző évben megjelent az *Alföldben*, szintén küldött egy pályaművet, egy másik *Fancsikó*-részletet, amelynek az volt a címe, hogy

Nincs címe, ez sem az. Nem mondhatni, hogy olcsó népszerűsége törekedett. Nem választak neki. Van egy levele, amelyben kéri vissza a kéziratot.

Volt az *Alföldnek* 1956 nyarán egy száma, amelyben Weöres Sándor, Pilinszky János és még néhány fontos szerző a Rákosi-rendszerbéli szilencium után itt publikált először ismét. A kiváló költőnek, az 1936-os születésű Buda Ferencnek tizenkilenc éves korában először az *Alföldben* jelentek meg a versei. Ez azt jelenti, hogy immár hatvannyolc éve a szerzőnk. A kortárs modern irodalom egyik legjelentősebb költője, írója, Oravecz Imre 1962-ben, egyetemistaként kezdett el publikálni, vagyis hatvanegy éve munkatársunk.

Áttérve arra, milyen „beülni” ebbe a hagyományba. Tisztelem Endrét az új iránti állandó rajongásáért és annak megvalósításáért. Ám a régi újjá alakítása nem kisebb kaland vagy vállalkozás. Az *Alföld* 2024-ben a 75. évfolyamába lép, ennek a folyóiratnak van egy hagyományosan nagy szerzői gárdája, és az emberben mégiscsak benne van az igény, hogy ne ugyanolyan legyen, mint régen, mivel nem tud úgy fennmaradni egy szellemi vállalkozás, ha nem újul meg. Az *Alföldnek* sok ilyen megújulási fázisa volt, így aztán azt a projektet, amikor azon dolgozunk, hogy egy brand megújulva fennmaradjon, nem tartom jelentéktelen dolognak.

Ha már a többiek is visszaemlékeztek, hadd mondjam el, hogy 1981-ben mentem gimnáziumba, a '81. júniusi *Alföldet* vásároltam meg először – sokat segített, hogy csak 16 forintba került, ami persze akkoriban nem volt kis összeg. Szinte egy mukkot sem értettem belőle, de elkapott az ismeretlen felfedezési vágya, és akkor beleszerettem az *Alföldbe*. Már ekkor arról álmodtam, hogy egyszer majd a szerkesztője leszek.

Az *Alföldnek* az volt a jellegzetes profilja, hogy a népi irodalmi hagyomány folytatásának, illetve az erdélyi magyar irodalomnak a fóruma. A fiataloknak mondom: úgy kell a dolgot elképzelni, hogy 1970-ben megjelent Sütő Andrásnak az *Anyám könnyű álmot ígér* című vallomások szociográfiája – ami bizonyos értelemben Illyés Gyula *Puszták népének* az újrajrása. És Magyarországon széles körben ekkor esett le a tantusz, hogy a határon túl is van magyar irodalom, magyar művelődés és így tovább. A *Tiszatáj*nak az erdélyi és a vajdasági irodalommal alakult ki kapcsolata, az *Alföldnek* mindenekelőtt az erdélyi irodalom népi kánonhoz tartozó részével. Sok szociografikus írás jelent meg a lapban. Illetve a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján, mint a szellemi élet minden területén, az irodalmi kultúrában is jelentős változások mentek végbe – nem mindig pozitív, de rohamos, torlódó, nagy változások. Az irodalomtudományi érdeklődés ekkori megváltozása és az új irányok reprezentálása szintén olyasmi, amit az *Alföld* vállalt. Így alakult a lap profilja. A szépirodalmi felhozatal pedig a felvezetőben is említett hetvenes-nyolcvanas évekbeli folyamatok, tehát az úgynevezett líra-, illetve prózafordulat szerzői határozták meg.

Mostanában már inkább szellősebb *Alföld*-profilon dolgozunk. Több interjút és kerekasztal-beszélgetést közlünk. A kritika-rovatunk a midcult vagy általában véve a népszerű irodalom felé is odafordul. Nagy felületet szentelünk a gyerekirodalom követésének mind a kritika-, mind a tanulmányrovatban.

A szépirodalom terén is sok az újítás abban a tekintetben, hogy sokat foglalkozunk a tehetség gondozással. Egyébként az *Alföldnek* ez tradicionális értéke: a hatvanas évek vége óta működik az *Alföld Stúdió*, ami egy szabad szeminárium. Havi egy alkalommal, szépirodalmi, tudományos művekről, újabb filmekről szóló beszélgetések. Jellegzetesége, hogy nemcsak debreceni egyetemisták járnak oda, hanem Budapestről, Miskolcra, de az is előfordult már, hogy Szegedről volt résztvevő. És mivel a Covid óta online zajlik a szeminárium, minden érdeklődőt arra biztatok, hogy jelentkezzen az ország vagy a világ bármely szegletéből. Nagyon izgalmas megtapasztalni, hogy a különböző képzőhelyek módszertana, érdeklődése miként ötvöződik vagy lép párbeszédbe egymással, sokszor megtermékenyítő hatású azzal találkozni, hogy máshol másként beszélnek az irodalomról.

Ágoston Zoltán: – A *Jelenkort* 1958 októberében alapították. De ha már Péter is említett személyes vonatkozásokat, hadd kezdjem onnan, hogy először 1980 szeptemberében láttam *Jelenkort* a dombóvári gimnázium folyóirat-olvasójában – ez akkor már a jellegzetes napsárga borító volt, rögtön szemet szúrt. Amikor kinyitottam, érdekes módon nem a főszerkesztő, Szederkényi Ervin neve maradt meg, hanem az, hogy szerkesztő Pákolitz István, akivel aztán a kilencvenes évek elején jó viszonyba is kerültem. Viszont a szerkesztőségbe ténylegesen 1988-ban léptem be egyetemistaként, talán „esztétikai gyakorlat” keretében. A főszerkesztő már Csordás Gábor volt, nem sokkal az után, hogy legendás elődje, Szederkényi Ervin meghalt. Akkor tehát Gábor és Csuha István vitte már a lapot, valamint Takáts József, akivel azonban csak két évvel később találkoztam: a foci pályán. A szerkesztőség egyébként valóban impozáns, egykori banképület volt, amiként az elhangzott. (Nem mellesleg az első vitánk Gáborral és Pistával, csak hogy a téma felvetésnek ehhez a részéhez is kapcsolódjak, a regionalitás kérdése volt.)

A lap történetében a legkomolyabb politikai megtorlás az volt, amikor 1964-ben eltávolították Tüskés Tibor főszerkesztőt, miután közölte Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című drámáját, amely teljesen világosan az elnyomó hatalom ellenében íródott. Mivel a szerkesztőbizottság érezte, hogy ebből baj lehet, Csorba Győző arra kérte Mészölyt, írjon egy kommentárt a műhöz, amellyel kicsit tompít a darab élén. Péter említette Esterházy kapcsán a realizmus elvárását. Ebben az előszóban Mészöly belemelegy abba, hogy neki elege van a realizmusból, ő a látomásos művészetet szereti, azaz elvont, esztétikai síkon is nekiment a rendszernek. Ha nem lett volna elég maga a darab, ez végképp vörös posztó volt. A szöveg megjelenését követően sorra születtek a feljelentő kritikák. Ez után az eset után került a lap élére Szederkényi Ervin, és ebből a szituációból építette vissza a lapot, nem volt könnyű dolga, hiszen számos szerző elvesztette a lapba vetett bizalmát. Mészöly egyébként nem csak ebben a vonatkozásban határozta meg a laptörténetet. Meg kell említeni, hogy Mészölyt először a *Sorsunk*, a *Jelenkor* negyvenes évekbeli elődlapja közölte még Molnár néven. De azt is, hogy Szederkényi a hetvenes évektől ismét közölni kezdte Mészölyt, aki aztán magával hozta a laphoz az új próza képviselőit – Nádas Pétert, Esterházy Pétert, Lengyel Pétert, illetve a kritikus Balassa Pétert –, és ennek az új prózának aztán a nyolcvanas években leginkább talán a *Jelenkor* vált otthonává.

Ha már Mészöly fontosságára kitértem, említenem kell még Weöres Sándort, aki fiatal korában maga is szerkesztette a Várkonyi Nándor által irányított, 1941-ben alapított *Sorsunkat*, s aztán a laputódoknak is fontos szerzője volt. És hozzá hasonlóan barátja, Csorba Győző is személyi folytonosságot jelent a pécsi folyóiratok történetében, különösen mivel ő a városban élte le az életét. S noha országosan nem olyan ismert költő, mint Weöres, az talán mégis elárul valamit a jelentőségéről – és János kérdésfelvetéséhez is hozzájárul –, hogy amikor 1985-ben elnyerte a Kossuth-díjat, a díj történetében ő volt az első „vidéken” élő költő.

Mekis D. János: – Csorba Győző *A város oldalában című visszaemlékezésében azt olvashatjuk, hogy ő volt az egyik, aki úgymond átnevelte, vagy inkább barátilag karon fogta és a helyes útra terelte a főszerkesztői pozíciót elfoglaló Szederkényi Ervint.*

Ágoston Zoltán: – Igen, Szederkényi párttag volt – másként nem is kerülhetett volna a lap élére –, a pécsi bölcsészkar elődjén, a tanárképző főiskolán tanított irodalmat. Eleinte a pártbizottságokhoz idomuló esztétikai nézetei voltak, szóval valóban kellett tágitani a horizontján. A dologhoz hozzátartozik, hogy Tüskés kirúgása után távozott a két szerkesztő, Lázár Ervin és Bertha Bulcsu is. Innen kellett visszaépíteni a lapot.

Érdekes jelenség, hogy egy régi szerzővel való hangsúlyos foglalkozás is ellene tudott tartani a hivatalos kultúrpolitikai elvárásoknak. Janus Pannonius életműve már a huszadik század első felében összetartó erőként működött a pécsi irodalmárok számára, 1931-ben létrehozzák Pécssett a Janus Pannonius Társaságot, mely az irodalmi élet motorjává

válik. Aztán ez az életmű 1972-ben, halálának 500. évfordulóján újból reflektorfénybe került. A vele való foglalkozás, költészetének magyarra fordítása, mely az antik irodalomban gyökerezett, óhatatlanul az európai kultúra közös alapjaira, egységére hívta fel a figyelmet – miközben épp a vasfüggöny szelte ketté Európát.

Mit is jelent, ha egy folyóirat a Budapest-centrikus Magyarországon úgymond „vidéken” működik? A *Jelenkor* annak az elgondolásnak a szellemében tevékenykedik, hogy Pécs gazdag és rétegezett történelmi múltja (melynek fontos része etnikai és nyelvi sokszínűsége) alapot terem a város kulturális decentrum mivoltának Magyarországon. Ismert Mészöly Pécs-meghatározása, számára az „urbs”, és az egyetlen magyar város, amely a tőle északra húzódó Mecsekkel a hátában a Mediterráneum felé néz. Az egykori római város, Pécs kultúrája azonban nem csupán a régmúltban gyökerezik, hanem erős szálakkal kötődik a huszadik századi modernitáshoz is (Bauhaus, általában a modern művészetek, képzőművészet, balett stb.), s ma is sokrétű és magas színvonalú, a vidéki magyar városok közt kiemelkedően kiterjedt kulturális intézményrendszerrel rendelkezik, és jelentős számú művész, illetve az oktatásban, kulturális szférában dolgozó ember lakja. A városnak ez a sajátos kultúrája azonban nem valami mással szemben, hanem a vele egyenrangúnak elgondolt különböző magyarországi vagy határon túli hagyományokkal, gondolkodás- és alkotásmódokkal való dialógus révén határozza meg önmagát.

A megújulás kérdésére rátérve. Az imént vázolt hagyomány már a rendszerváltáskor, Csordás Gábor főszerkesztése idején megújult egyrészt a Gábor érdeklődésével összhangban fokozódó világirodalmi, de különösen a balkáni országok irodalmára fókuszáló figyelem által, másrészt azért, hogy a lapból kinőtt a *Jelenkor* Kiadó. Jugoszlávia szétesése, háborúi traumatikus tapasztalatok terhelték az ott élőkre, ezekből rendkívül erős irodalom is született. Amikor halod a határon túlról a robbanásokat, mindezt nem lehet elhallgatni, nem tematizálni a lapban. Ezzel összhangban vettünk részt a „Review within review” folyóirat-együttműködésben a kétezres évek elejétől bő két évtizeden át, amely a különböző nyelvek és irodalmak közti kulturális csere fontos terepe volt. Amikor 1999-ben átvettem a *Jelenkort* főszerkesztőként, szinte azonnal meghívást kaptam a Szlovéniában rendezett közép-európai irodalmi találkozóra Vilenicába, s innen indult az a kapcsolatrendszer, amelynek motorja a ljubljanei *Apokalipsa* folyóirat volt, s amelyben minden politikai kötöttségtől mentesen, szakmai alapon alakítottuk ki a lapársakkal a kapcsolatokat. Felsorolni is nehéz lenne, hány rendezvény és kiadvány valósult meg ennek eredményeképpen a különböző országokban. A lapok közvetítő nyelv beiktatása nélkül közvetlenül a másik nyelvből fordították egymás anyagait, a szlovén és a magyar feleken túl szlovák, cseh, horvát, osztrák, lengyel, szerb, román, olasz résztvevői is voltak a projektnek. A lap e hagyományainak megfelelően most is nyitott más irodalmakra, rendszeresen közöl fordításokat.

Csordás Gábor annak idején a kiadót a folyóirat túlélésének egyik pilléréként gondolta el, amely arra reagált, hogy összeomlott a szocialista könyvkereskedelem – és ki kellett találni, hogy kapitalista körülmények között hogyan lesznek a könyvek kiadva. Ezzel a megújulási hullámmal zárkózott fel a már említett szerzőkhöz például Kukorelly Endre, Garaczi László, Márton László, Darvasi László. És van még egy fontos név, akit nem említettem. Parti Nagy Lajos a hetvenes évektől szerzője a lapnak, majd 1979 és '86 között szerkesztője is volt. Manapság pedig a főmunkatársunk. Ebben a minőségében Bertók Lászlót követi, aki hasonlóképpen meghatározója volt évtizedeken át a *Jelenkor* lírarovatának, mint előtte Csorba Győző.

A lap dizájnja körül már 2000 környékén ádáz vita zajlott az újítani és a régit megtartani akarók között, így megmaradt a régi arculat. Ez egyes fiatalok szerint most már szintén kívül van az időn, és így menő. Hát nem tudom.

Szirák Péter: – Talán ejtsünk még szót a lapok címéről, mivel tanulságos lehet ebben a kutatásban. Említettem, az *Alföld* elődje az *Építünk* volt. Nem egy vonzó cím. Nem szabdkörművesekre, nem is építőmesterekre utal, hanem a szocializmus építésére. Ezeket a vidéki lapokat azért alapították, mert létrehozták az Írószövetség területi bizottságait, valóban az egész ország lefedésének a szándékával. Ezek a területi bizottságok persze nem az írók érdekeit képviselték, nem is járultak hozzá a magyar irodalom fejlődéséhez, hanem arról volt szó, hogy ilyen módon akarta a Rákosi-rendszer kontrollálni a szellemi életet. Eleinte természetesen az *Építünk*ben is borzalmas klapanciák, csaszuskák jelentek meg a szocialista realizmus jegyében. Mindez azért érdekes, mert mindenütt elkezdődött az írói autonómiáért való küzdelem, hogy valóban irodalmi folyóirattá váljanak ezek az eredetileg propagandakiadványok.

Érdekes módon ez a kommunista diktatúra által létrehozott lapstruktúra tovább élt a rendszerváltás után is. Az *Új Írás* szűnt meg például a régi lapok közül, s aztán jóval később a *Nagyvilág*. Ez a struktúra a rendszerváltás után viszont azt eredményezte, hogy a magyar folyóiratok egyedülállóan függetlenek. Jellemzően nem tartoznak kiadókhoz, politikai pártokhoz, vagyis nem kiadói piaci, gazdasági, illetve politikai megfontolások az elsőrangúak a lapok szerkesztésekor. A magyar folyóirat-kultúra mind ez ideig meg tudta őrizni ezt az autonómiát, és ebben egyedülálló. Hiszen például a kritikai visszhang vonatkozásában a kiadók vagy a politikai érdekkörök nem tudják irányítani azt, hogy milyen bírálatok jelennek meg a művekről, hogy kik kanonizálódnak a folyóiratokban. Ez olyan autonómia, ami elképesztő szellemi kincs. Nem tudni, meddig marad fenn, de azt tudatosítani kell, hogy ritka nagy szerencséje van a magyar irodalomnak, amiért ilyen folyóirat-kultúrája van.

Az internet világában persze nagyon gyorsan bármit közzé lehet tenni, de sajnos el is tűnteti a vélemények és a teljesítmények közötti különbséget. Az illető odaír valamit, és úgy érzi, hogy már az egész világ tudomásul vette, hogy ő mindenhez ért, pedig ez koránt sincs így. És pontosan ezért értékelődik fel a folyóiratok munkája. A szerkesztők betöltik a kapuőr szerepét, megszerkesztett anyagot tárnak az olvasók elé, és a szerzők is úgy érezhetik, hogy ezáltal az irodalom részévé válnak. Aki ezen nem esik át, hanem csak magánkiadásban közzéteszi az írásait, az nem érezheti azt, hogy az irodalmi közvélemény valóban elfogadja.

Karádi Éva: – Amikor először jártam az Egyesült Államokban, a könyvtárban csodálkozva láttam, hogy minden egyetemnek van egy-egy folyóirata, de épp azt hiányoltam, ami nálunk megvolt, a folyóiratok rangját. Nem derült ki számomra, hogy hol, melyik folyóiratban találok a minőségi irodalmat.

Orcsik Roland: – Az a helyzet, hogy a *Tiszatáj* is valóban olyan lap, amely nélkül nem elbeszélhető a magyar kultúrtörténet, de akár még az elmúlt évtizedek történelme sem. Ám amikor a laphoz kerültem, ennek a súlyát nem feltétlenül érzekeltem, emiatt nem is így álltam hozzá. Az első országos publikációm a *Tiszatáj*ban jelent meg – nem gondoltam olyasmire, hogy egyszer majd én lehetek a folyóirat vers-, illetve kritikarovatának a szerkesztője.

Megpróbálom összefoglalni a lap történetét a kezdetektől, és a zajló demokratizációs folyamatokra fókuszálni. Nagyon különös, de a Horthy-korszakban, 1942–1944 között a *Tiszatáj*at megelőzte a *Délvidéki Szemle* című egyetemi lap, ami azért jött létre, hogy a viszcacsatolt területeken élő népek kultúráját megismertesse a közönséggel, és ezáltal szülessen megbékélés a magyarok, szerbek, horvátok között, de ez azzal a szemlélettel is összefüggésben volt, hogy a magyar irodalmat a nagyobb európai folyamatok részeként lássák. Ki gondolta volna, hogy ilyen lap megjelenhetett a háború idején, amikor más folyóiratok szünetelni kényszerültek. Ami érdekes, hogy 1947-ben, az első *Tiszatáj*-lapszám-

ban ennek a délkeletre irányuló figyelemnek a programja szintén megvan – természetesen ideológiailag korlátozottan. De valamiféle szikrája annak, hogy nemcsak magyar kultúra van, hanem az valami nagyobb egésznek a része. Ez a szemlélet tehát torzan ugyan, de megjelenik, tovább él.

A hatvanas évek végén kerül a szerkesztőségbe Ilia Mihály a versrovat, míg Kovács Sándor Iván a tanulmány- és a kritikarovat élére. A vázolt szemlélet ekkor teljeseedik ki. A *Tiszatáj* hirtelen már nem csak Szegedre és környékére fókuszál, amivel a lap elmozdul az alapító Péter Lászlóék eredeti szándékától. Ilia és Kovács viszont a Tisza-metaforát nem csak Szegedhez kötődően értelmezik, hiszen az egy olyan folyó, amely több országon, több városon áthalad, és országos lappá teszik a *Tiszatáj*at. Nagyon fontos – demokratizációs – szemléletváltás: másra is kíváncsiak vagyunk. És nemcsak a budapesti vagy kolozsvári kommunista testvérekre voltak kíváncsiak, hanem a minőségi irodalomra.

Az adott korszakban az irodalom természetesen mindig küzdött a hatalommal, hogy mi legyen az esztétika. Ilia Mihályhoz szintén egy valóságközpontú irodalom állt közel, ám a modernebb eszközökkel bemutatott valóságproblémák. Viszont ő honosította meg a szerkesztőségben azt a szemléletet, hogy a szerkesztő feladata a saját ízlését zárójelbe téve különböző esztétikai nyelven megszólaló irodalmak minőségalapú megértése és közlése. Természetesen ennek is voltak korlátai. Az avantgárd és a neoavantgárd csak a nyolcvanas években jelenik meg a *Tiszatáj*ban, miután 1986-ban a szerkesztőségbe kerül Keszthelyi Rezső.

Szeged nemcsak földrajzilag van közel a Délvidékhez és Erdélyhez, hanem intézményi kötődés is fennáll, hiszen Trianon után a kolozsvári egyetemet költöztették át Szegedre. Az ilyen kapcsolatok ellenére is a mai napig sokan nem ismerik a határokon túl íródo magyar nyelvű irodalmat, és még mindig vannak olyan viták, hogy ezek inkább regionálisan érdekesek, vagy az egyetemes magyar irodalomhoz tartoznak. Ha egyetemes a magyar irodalom, akkor mi az, hogy többközpontúság? Mi határozza meg a kánont? Ha demokráciában gondolkodunk, akkor az, hogy sokféle, többrendszerű, többféleképpen lehet irodalmat írni – és hadd legyen meg az a szabadságunk is, hogy többféle magyarok lehetünk. Az irodalmi folyóiratok azáltal járulnak hozzá ehhez a szabadsághoz – vagy ha úgy tetszik, az identitás pluralitásához és annak megéléséhez –, hogy sokfajta esztétikai paradigmát, sokfajta irodalmi nyelvet mutatnak be és közölnek.

Na most természetesen Iliát emiatt elővették és nacionalizmussal vádolták, amire lemondott. Később, 1986-ban Nagy Gáspár egy verse miatt be is tiltották a lapot. Viszont akárhányszor új szerkesztőséget rendelt oda a pártbizottság, mindig azzal kezdték, hogy ők folytatni akarják a *Tiszatáj* kivívott hagyományát. A minőséghez való vonzódás egy szersmind a szabad beszéd kiharcolásának az igényét is jelenti, és onnantól kezdve problémás lesz a hatalom számára. A szabad beszédőtől tartó, beszari irodalom természetesen meg fog jelenni, szép lesz – de a szépségnek van-e szabadságereje, ez a kérdés.

Gondolhatjuk, az irodalomra, a kultúrára egyre kevesebben kíváncsiak, de ezek a harcok is azt mutatják, hogy a kultúrának nagy szerepe van a demokratikus folyamatok létrejöttében. A kilencvenes években természetes rehabilitálták ezeket a szerkesztőket, akik valamilyen hatalmi atrocitásnak voltak kitéve. Sajnos Ilia történetében vannak szomorú tényezők is: közeli munkatársairól, illetve tanítványairól derült ki, hogy besúgók voltak. Ezek egyébként valójában mindmáig kibeszéletlen történetek. Ez viszont sajnos a kultúránk infantilis állapotát jelzi: nem merünk beszélni, félünk a sötétben, de ezzel mi is termeljük a sötétséget.

Amikor a *Tiszatáj*hoz kerültem, már rég nem a városi tanács adta ki a lapot, a kiadást a kilencvenes években létrehozott Tiszatáj Alapítvány felel. Ezt egyébként azzal a szándékkal is állították fel, hogy a városi politika se tudja manipulálni a lapot, ne legyen közvetlenül kitéve a városvezetés változásainak. Olasz Sándor főszerkesztése alatt ezzel

nem is volt gond. Újabban már voltak változások az alapítványban, és történt olyan, hogy megjegyezték, nem tetszik az irányvonal, volt egy olyan sajtónyilvános támadás is, hogy nem közlünk elég szegedi szerzőt. Ez sajnos a bezárkózás igénye. De szerintünk országos, sőt európai színvonalon kell gondolkodni, úgy, hogy a folyóirat olvasható legyen Berlinben, Szegeden, Budapesten, Kolozsvárott és így tovább. Aki nem így gondolkodik, az provinciális lapot készít. Ezt sajnos nem mindig értik, és ennek anyagi vonatkozásai vannak.

Ezek most már jelen pillanatban egyébként küzdelmek. A *Tiszatáj* a várostól kevés támogatást kap. Viszont a főszerkesztőnk komoly lobbitevékenységet folytat, az egyik legjobban pénzelt folyóirat volt az elmúlt időszakban a *Tiszatáj*. A Petőfi Kulturális Ügynökségen, a Nemzeti Kulturális Alapon, illetve korábban a Lezsák Sándor-féle Lakiteleki Népfőiskolán keresztül megpályázott támogatásokból működtünk. Ezek persze kompromisszumkényszerekkel is járnak. Mindezzel együtt is azt mondom, hogy az a szabadság, amiről beszélgetünk, feladat. Tehát nem olyasmi, amit kivívtak a számunkra, és most hurrá, fogyaszthatjuk a demokráciát. Felelősségteljes feladat, amin dolgozni kell.